

Світлана Галаур

(м. Полтава)

**РЕГУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ**

Дешифрування художнього повідомлення індивідуально-суб'єктивне, неповторне, варіативне, водночас передбачає інваріантний складник, генерований, з одного боку, фабулою твору, зображеним у ньому предметним світом і персонажами, з іншого – системою продуманих автором поетапних мовленнєвих дій, що є тактиками його регулятивної стратегії.

Регулятивна стратегія художнього тексту стала об'єктом студіювань лише нещодавно (див. праці, наприклад, Н. Болотнової, О. Асламової, Н. Камневої, Л. Карепіної, Н. Петрової, К. Шмугурової та ін.). Її специфікою беззаперечно визнано зорієнтованість на досягнення кооперативного результату. За ознакою дієвості [7, с. 156–174] регулятивну стратегію номіновано гнучкою, здатною вибудовувати різну лінію мовленнєвої поведінки продуцента: залежно від контекстних умов він або порушує принципи та норми стереотипної художньої комунікації, або прагне дотримуватися їх. Цей різновид комунікативної стратегії варто оцінювати й на тлі активно студійованої останнім часом концепції інтимізації тексту (А. Корольова, Т. Космеда, А. Палійчук, Т. Радзівська, І. Сирко та ін.) – формування «ефекту близькості, дружби та безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування автора з читачем» [6, с. 123].

Чіткого ранжування регулятивних стратегій сьогодні ще немає. Складність, різноаспектність, нерегламентованість художньої комунікації спричинює проблему вибору оптимальних критеріїв для диференціації цих стратегій. Долучитися до їхніх пошуків та запропонувати власне бачення регулятивної стратегічності в художньому тексті й стало метою дослідження.

Оптимальне оформлення в художньому прозовому тексті мовленнєвого акту, що найадекватніше відповідає конкретній комунікативній ситуації, детермінує такі регулятивні стратегії:

- 1) послідовно-конвергентну,
- 2) парадоксально-контрастивну,
- 3) мовної гри,
- 4) мовленнєвого портретування,
- 5) адресованості,
- 6) мовчання.

Продуктивною регулятивною стратегією в сучасних українських прозових текстах є *послідовно-конвергентна*. Саме вона найповніше відображає процес змістового сприйняття й рівневність обробки мовленнєвого сигналу [3, с. 9]. Основними тактиками послідовно-конвергентної стратегії є мікроконтекстний та макроконтекстний повтор у всіх його версіях. Високою

активністю також вирізняється тактика конвергенції. Її кумулятивний ефект формують накопичені в одному місці тексту спеціальні регулятивні засоби – стилістичні прийоми, які однофокусно, проте багатогранно конкретизують якусь реалію художнього світу. Прозорість авторської інтенції досить часто досягається аплікацією до тактик, описаних вище, тактики позиціонування, візуалізованої через використання заголовка тексту, епіграфа й наступного розвитку їхнього змісту в самому тексті. Послідовно-конвергентна стратегія виявляє потенційні можливості вербалізації ключових концептів художнього твору.

Послідовно-конвергентній стратегії не поступається *парадоксально-контрастивна*. Взаємне протиставлення зіставлюваних на синтагматичній осі одиниць, що врешті-решт актуалізує парадоксальні значення у процесі текстового розгортання, може бути спостережене в тактиках фонетико-акцентуаційного, лексико-акцентуаційного, граматики-акцентуаційного та графіко-акцентуаційного контрастування. Оскільки дубльовані фрагменти тексту здатні увиразнювати неповторювану інформацію, слід наголосити на постійній взаємодії парадоксально-контрастивної стратегії з послідовно-конвергентною та на виокремленні на їхньому тлі дифузної стратегії – послідовно-контрастивної.

Неабиякої популярності серед сучасних українських письменників набуває стратегія *мовної гри*. Ця стратегія втілюється в різного роду тактиках усвідомленого порушення мовного канону. Мовні девіації, до яких удаються адресанти художнього повідомлення, не випадкові, вони вибудовані за певними шаблонами, зорієнтовані на природні властивості мови. Як зауважують Т. Космеда та О. Халіман, «мовець у своєму мовленнєвому креативі навіть не порушує чогось, а лише слідує мовним настановам і виправляє несправедливість, заповнюючи лакуни через відсутність готових засобів, доводячи мовну систему до умовної ідеальності, що мотивовано відповідними комунікативними потребами» [4, с. 18]. Тактики, про які йдеться, інколи приречені на комунікативні невдачі, оскільки маніпулювання словом може бути незрозуміле адресатові, якщо його мовні та комунікативні компетенції не збігаються з авторськими. Щоб уникнути прикрих непорозумінь, письменники залучають до мовної гри інші тактики, найчастіше повтор, акцентуаційне контрастування.

Метою *мовленнєвого портретування* є продукування мовної багатомірності тексту, здатної породжувати в художньому творі складний комунікативно-когнітивний простір. Ця загальна стратегія зреалізовується за допомогою двох стратегічних ліній – мовленнєвого портретування автора й мовленнєвого портретування персонажа. Обидві субстратегії зазвичай накладаються, маніфестуючись або в тактиці мовленнєвої опозиції, або в тактиці мовленнєвої поліфонії на рівні вербально-семантичного втілення мовної особистості автора/персонажа. Перша тактика дає змогу

репрезентувати своєрідний «мовленнєвий паспорт особистості» автора чи персонажа, друга – психологізувати прозу, проте і та, і та мають очевидний регулятивний потенціал, оскільки демонструють внутрішню позицію щодо об'єкта зображення, яка видається читачеві прийнятливою, зрозумілою, ніж імперсоніфікована реєстрація побаченого чи почутого. Основні тактики стратегії мовленнєвого портретування часто інкорпорують тактики інших регулятивних стратегій.

Постійно присутня в сучасній українській прозі стратегія *адресованості* переконує в тому, що в «кожному художньому тексті більшою чи меншою мірою майстерно прихований авторський волюнтарив, спрямований на читача» [5, с. 127]. Основною тактикою цієї стратегії є моделювання діалогу з уявним читачем, що сприяє безпосередній, особистісно-контактній, а тому повноцінній перцепції змістової консистенції твору. Апеляція ідентифікація, спонукання, читацька активність, інтертекстуальність та інтермедіальність як тактичні прийоми стратегії адресованості не лише встановлюють і підтримують контакт із реципієнтом, але й готують читача до сприйняття основної інформації. Маргінальними тактиками адресованості можуть бути повтор, контрастування, мовленнєве портретування, невербальне вираження змісту. Якщо основна тактика пов'язана з ідентифікувальною (номінування адресата за різноманітними критеріями, які реферують вікові, статеві, статусно-рольові характеристики адресата), вокативною (привернення уваги адресата до майбутнього викладу основної інформації), апелятивною (спонукання до уважного прочитання, спілкування) функціями її лінгворепрезентантів, то неосновні тактики більше спрямовані на емоційний відгук адресата й створення таким способом сприятливого тла для донесення автором необхідних ідей.

Таке багаторівневе та поліаспектне висловлення, як художній текст, репрезентує також особливий простір неназваного, «знакової тіні», що має значний інтерпретаційний потенціал. Ідеться про стратегію *мовчання*, номінованого в науковій літературі комунікативно значущим, «мовчанням про щось», «мовчанням замість говоріння», «нульовим замісником вербальної реакції», що сприяє уведенню читача в текст, провокує вгадування реального та прихованого змісту написаного, який інтерпретується врешті-решт «залежно від конкретної ситуації, змісту, ілокутивної функції попереднього висловлення або тексту» [2, с. 211]. Регулятивною тактикою стратегії мовчання є невербальне вираження змісту, посилене графіко-акцентуаційним контрастуванням.

Залежно від інтенції та ідіостилю автора регулятивна стратегія може бути слабкою чи сильною, експліцитною чи імпліцитною, однорідною чи неоднорідною. Найпростішою й достатньо дієвою щодо реалізації основних комунікативних стратегій, звичайно, постає сильна, експліцитна, однорідна регулятивна стратегія.

Регулятивна стратегічність художнього тексту, звісно, не гарант, а лише передумова його адекватного сприйняття. Варто погодитися з думкою М. Бахтіна, що «активність того, хто відкривається», потребує «активності того, хто розуміє», і лише разом вони можуть створити умови найважливішої естетичної події – «зустрічі автора з читачем» [1].

Отже, спостереження за регулятивними стратегіями в сучасному українському художньому тексті вможливило їх класифікацію та виявлення основних їхніх тактик. Метою майбутніх студій, безперечно, має стати вдокладнений опис виокремлених регулятивних стратегій.

Література

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Худ. лит., 1975. 504 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2011. 304 с.
3. Зимняя И. А. Смысловое восприятие речевого сообщения. Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации). Москва, 1976. С. 5–33.
4. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 416 с.
6. Левчук Анна. Засоби графічного оформлення тексту та їх вплив на інтимізацію. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 122–127.
7. Хайм Д. Х. Этнография речи. *Новое в лингвистике*. 1975. Вып. VII. С. 156–174.

Тетяна Космеда
(*м. Познань*)

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКОНФЛІКТОЛОГІЇ

Серед нових напрямів мовознавства, як-от: гендерна лінгвістика, лінгвістика креативу, лінгвістика брехні, лінгвоемоціологія, лінгвоперсонологія, виокремлюють і лінгвоконфліктологію. Українські й російські дослідники проблем лінгвоконфліктології, серед яких Л. Білоконенко, І. Кавінкіна, Г. Кронгауз, Г. Мацюк, Ю. Сорокін, В. Третьякова, Л. Чайка, присвячують зазначеній проблемі низку наукових розвідок, репрезентуючи матеріал передусім у межах теорії психолінгвістики